

Kaya. H. (2022). Zilhicce Ayı Orucu ile İlgili Rivayetlerin Tahlili. *Kadim Akademi SBD*, C. 6/2, s. 111-137

DOI Numarası/DOI Number: 10.55805/kadimsbd.1193138

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 22.10.2022

Makale Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.12.2022

ZİLHİCCE AYI ORUCU İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHLİLİ¹

ANALYZING THE REPRESENTATIVES ABOUT THE MONSTER FAST OF

DHUL-HİJJAH

Hüsamettn Kaya ^{2*}

ÖZ: Bu çalışmada, Hz. Peygamber'in zilhicce ayının ilk dokuz gününde oruç tuttuğuna dair rivayetler ele alınmıştır. Ele alınan bu rivayetler muhtevaları itibari ile üç grupta incelenmiştir. Birinci grup hadisi, Hz. Aişe > Esved > İbrahim tarikiyle nakledilen "Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim." rivayeti oluşturmaktadır. İkinci grupta ise Hz. Peygamber'in bazı eşleri > Hüneyde b. Halid'in eşi > Hüneyde b. Halid ve Muaz b. Muaz > İbn Avn olmak üzere iki farklı tarikle nakledilen "Resulüllah (s.a.v) zilhicce ayında dokuz gün, aşure günü, her aydan üç gün, Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı." hadisi değerlendirilmiştir. Üçüncü grupta da Ebu Hüreyre > Said b. Musayyeb > Kâtade ve Hasan > Hişam > Süleyman > Cafer kanalları olmak üzere farklı iki tarikle rivayet edilen "Allah Teala'nın yanında zilhiccenin ilk on gününde yapılan ibadet kadar değerli hiçbir gün yoktur. Bu günlerde tutulan bir günlük oruç bir seneye ve içinde kadir gecesi olan bir geceye denktir" hadisi ele alınmıştır. Dolayısıyla tutarlı bir neticeye ulaşabilmek için öncelikle bahsi geçen konuya dair bütün rivayetler bir araya getirilip değerlendirilmiştir. Rivayetler arasında anlam bakımından var olan çelişmeler izah edilmiş ve sahih tarikler dikkate alınarak zilhicce ayı orucuna ilişkin "Hz. Peygamber peşpeşe olmamak kaydıyla zilhicce ayının ilk dokuz gününde, aşure gününde ve her aydan üç olmak kaydıyla oruç tutardı." şeklinde ortak bit metne ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Hadis, İsnad, Metin, Oruç, Zilhicce

ABSTRACT: In this study, taken into account the narration, the Prophet fasted in the first nine days of the month of Dhul-Hijjah. These narrations have been examined in three groups depending on their contents. The first group consists of the narration that was passed by Aişe > Esved > İbrahim, "I have never seen the Prophet fasting on the first ten days of Dhul-Hijjah." In the second group, narrated by some wives of the Prophet > Hüneyde b. Halid's wife > Hüneyde b. Halid & Muaz b. Muaz > İbn Avn in two different ways. "Prophet (s.a.v) fasted nine days in the zilhicce month, the aşura day, three days in each month, Mondays and Thursdays." the hadisi has been evaluated. In the third group "There are no days worth worshipping as valuable as the first ten days of the zilhicce, which narration are said by two different ways, including Ebu Hüreyre > Said b. Musayyeb > Kâtade ve Hasan > Hişam > Süleyman > Cafer. taken into account these narrations, a day's fasting is in these days is equivalent a year which includes the night of kadir." In conclusion, to achieve a consistent eventually, all the narrations about this subject were put together and evaluated. Despite the contradictions between narrations, the common points were brought together regarding the Dhul-Hijjah month, "the Prophet fasted on the first nine days of Dhul-Hijjah month, on the day of Aşhura, and three days in each month"

Keywords: Hadith, Isnad, Text, Fasting, Dhul-Hijjah

¹ Bu çalışma Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalında hazırlanan Doktora seminerinden türetilmiştir.

^{2*} Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi. husakmettnkaya@artuklu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6033-9917>

1. GİRİŞ

Sözlükte “hac ayı” anlamındaki zilhicce (zülhicce, zülhacce), kamerî aylardan biridir. İslâmiyetten önce farklı isimlerle de anılsa da Arab-ı müsta’ribe döneminde Zilhicce adı verilmiştir. Cahiliyye dönemi Araplar arasında da haram aylarından sayılan zillhicce ayına ayrı bir önem atfedilmiştir. Zira o dönemde de zilkade ve zilhicce aylarında panayırlar kurulu ve panayırların sona ermesiyle de hac ziyaretlerinde bulunulurdu. Bu cihetle Zilhicce ayı İslâm’dan sonra da hac ibadetinin yerine getirildiği ay olmuştur.³ Zilhicce ayının dokuzuncu gününden itibaren beş gün boyunca devam eden hac menasiklerinin vakitleri, mekanları veya mahiyetleri dikkate alınarak her bir gün için farklı isimlendirmeler de kullanılmıştır. Örneğin, zilhiccenin sekizinci günü için terviye, dokuzuncu günü için arafe, onuncu günü için eyyamü’n-nahr veya hacıların minada bulunmalarından mütevellid eyyam-i mina isimleri verilmiştir.⁴

Zilhicce ayının faziletine dair değerlendirmelerde bulunan müfessirler, Fecr suresinin ikinci ayetinde yemin edilen on günün zilhicce ayının ilk on günü olduğunu ifade etmektedirler.⁵ İbn Abbas da “وَيَذَكِّرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ”⁶ âyetinde geçen “أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ” ifadesini de zilhiccenin ilk on günü veya teşrik günleri olarak yorumlamıştır. Zikri geçen ayetlerin tefsirinin dışında birçok hadiste bu minvalde varid olmuştur. Mesela, “Allah katında ibadet edilecek -sâlih amel işlenecek- günler içinde zilhiccenin ilk on gününden daha hayırlısı yoktur” ve “Allah katında zilhiccenin ilk on gününde yapılan amellerden daha değerlisi yoktur; bugünlerde tesbihi çok yapın; tahmîdi, tehlîli ve tekbiri çok söyleyin” hadisleri bunu desteklemektedir.⁷ Ayrıca çalışmamızın konusunu oluşturan rivayetlerde bu kabildendir. Zira çalışmamızın konusunu oluşturan rivayetlerden hareketle zilhiccenin ilk dokuz gününü oruçlu geçirmenin müstahap olduğu savunulmuştur. Zilhicce ayının faziletinin dışında o ay da gerçekleşen vakaların önemi yönüyle de öne çıkmaktadır. Nitekim Birinci ve İkinci Akabe Biatları, Hudeybiye Antlaşması, Hz. Peygamber’in oğlu İbrahim’in doğumu ve Hz. Osman’ın şehit edilmesi de bu ayda gerçekleşmiştir.⁸ Zilhicce ayının ilk on gününün faziletine dair Taberânî ve İbn Ebü’l-Dünyâ *Fazlü ‘aşri zi’l-hicce*, İbn Nâsırüddin ed-Dımaşki *Fazlü ‘aşri zi’l-hicce ve yevmi ‘Arefe* adıyla müstakil eserler de telif edilmiştir.

1. Hadisin Kaynakları

Çalışmamızın konusunu oluşturan Zilhicce ayı orucuna dair rivayetler başta Kütüb-i Sitte olmak üzere Kütüb-i Sitte öncesinde veya sonrasında telif edilen müsned, mu’cem, cami, sünen ve müsannef türü eserlerde tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda telif edilen hadis külliyatları incelendiğinde bahsi geçen rivayetlerin sadece Abdurrezak b. Hemmam’ın (ö. 211/826-27) *el-Musannef’i*, İbn Ca’d’ın (ö. 230/844-45) *el-Müsnef’i*, İbn Ebî Şeybe’nin (ö.

³ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *El-Eyyâm Ve’l-Leyâlî Ve’s-Şühûr* nşr. İbrâhim el-Ebyârî (Kahire/ 1400/1980), 46, 53; Enîs Ferîha, *Esmâ’ü’l-Eşhûr Ve’l-‘Aded Ve’l-Eyyâm Ve Tefsîru Me’ânihâ* (Trablus/ 1988), 78-79, 103-104; Tefvik R. Topuzoğlu, “Zilhicce”, *İslam Ansiklopedisi*, A. Adıvar vd. (İstanbul/ Maarif Yayınları, 1955), 13/ 564-565; M. Kamil Yaşaroğlu, “Zilhicce”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul/TDV yayınları,2013), 44/ 415-416.

⁴ Yaşaroğlu, “Zilhicce”, 44/ 415-416.

⁵ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, (yer yok/ şamile, tarihsiz) 7/ 432;

⁶ el-Hac 22/28

⁷ eş-Şevkânî, *Neylü’l-Etvar Münteka’l-Ahyar*, (yer yok/ İdaretü’t-Tabaati’n-Muniriyye, tarihsiz), 3/354.

⁸ Topuzoğlu, “Zilhicce”, 13/ 564-565. Ayr. Krş Yaşaroğlu, “Zilhicce”, 44/ 415-416.

235/849) *el-Musannef'i*, İshak b. Râhûye'nin (ö. 238/853) *el-Müsned'i*, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned'i*, Müslim'in (ö. 261/875) *es-Sahih'i*, İbn Mâce (ö. 273/886), Ebû Dâvud (ö. 275/888) ve et-Tirmizî'nin (ö. 279/892) *es-Sünen'leri*, Nesâî'nin (ö. 303/915) *es-Sünenü'l-Kübrâ'sı*, İbn Huzeyme (ö. 311/924) ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sahih* adlı eserlerinde yer aldığı görülmüştür. Tespit edilen rivayetler muhteva cihetiyle birbirlerinden farklılık arz etseler de mevzunun anlaşılması için birbirine yakın anlamlarda olan hadisler kategorize edilecek ve her birinin kaynakları ayrı ayrı belirlenip hem tahriç hem de tahlil cihetiyle isnatları incelenecektir. Dolayısıyla birinci grupta Hz. Peygamber'in zilhicce ayının ilk on gününde hiç oruç tutmadığı nalmını taşıyan ve genellikle “ما رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم صائما في العشر قط” lafızlarıyla nakledilen rivayetler ele alınacaktır. İkinci grupta ise Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk dokuz gününde, aşure gününde ve her ayın üç gününde oruç tuttuğu ile ilgili olan rivayetler değerlendirilecektir. Bu gruptaki rivayetler ise genellikle “أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَصُومُ تِسْعَ ذِي الْحِجَّةِ، وَيَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ قَالَ مَا مِنْ أَيَّامٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ أَنْ يَتَعَبَّدَ لَهَا فِيهَا مِنْ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ يَعْدَلُ صِيَامَ كُلِّ يَوْمٍ مِنْهَا بِصِيَامِ سَنَةٍ وَقِيَامَ كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْهَا بِقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ” lafızları ile nakledilmiştir.

1.1. Birinci Grup Rivayetlerin Kaynakları

“Hz. Peygamber'in zilhicce ayının ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim” şeklindeki muhtavaya sahip rivayetlerin tariklerini ve yer aldıkları kaynakları tablo halinde şu şekilde yer vermek mümkündür.

1.1.1. Abdurrezak b. Hammam (ö.211 /826-27) el-Musannef'inde:

Abdurrezak > Sevri > Mansur > İbrahim: “Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim” demektedir.⁹

1.1.2. İbn Ca'd'in (ö.230/844-45) Müsned'inde:

1.1.2.1. Birinci Tarik:

Ali > Süfyan > Mansur > İbrahim: “Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektedir.¹⁰

1.1.2.2. İkinci Tarik:

Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektedir.¹¹

⁹ Ebu Bekr Abdurrahman b. Hemmam es-Sen'ani, *el-Musannef*, tkh. Habibü'r-Rahman ek-A'zami, (Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1403), 3/ 378.

¹⁰ Ebu'l-Hasan Ali b. Ca'd b. Ubeyd el-Cevheri, *el-Müsned*, tkh. Abdulmehdi b. Abdulkadir b. Abdulhadi, (Kuveyt/ Mektebetü'l-Felah, 1405/1985),1/265.

¹¹ İbn Ca'd, *el-Müsned*, 1/265.

1.1.2.3. Üçüncü Tarik:

Yakub b. İbrahim > Ebu Muaviye > A'meş > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber’in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektir.¹²

1.1.3. İbn Ebi Şeybe'nin (ö.235 /849) el-Musannef'inde:**1.1.3.1. Birinci Tarik:**

Cerir > Mansur > İbrahim: “Hz. Peygamber’in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektir.¹³

1.1.3.2. İkinci Tarik:

Ebu Muaviye > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber’in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektir.¹⁴

1.1.4. İshak b. Rahuye'nin (ö. 238/853) el- Müsned'inde:

Ebu Muaviye > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber’in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektir.¹⁵

1.1.5. Ahmet b. Hanbel'in (ö. 241/855) el-Müsned'inde:

Ebu Muaviye ve Ya'la > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber’in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektir.¹⁶

1.1.6. Müslim'in (ö.261/875): es-Sahih'inde:**1.1.6.1. Birinci Tarik:**

Ebu Bekr b. Ebi Şeybe, Ebu Kuryb ve İshak > Ebu Muaviye > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber’in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektir.¹⁷

¹² İbn Ca'd, *el-Müsned*, 1/265.

¹³ Ebûbekir Abdullah b. Muhammed Ibn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed Âvvâme, (Cidde/ Daru'l-Kible, 2006/1428), 6/287.

¹⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/ 287.

¹⁵ İshak b. İbrahim b. Mahled el-Hanzeli el-Mervezi, *el-Müsned*, thk. Abdülgâfur Abdülhak, (Medine/ Mektebetü'l-İman, 1412/1991), 3/ 86.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah, *el-Müsned*, thk. Şuâyb Arnavutî, (Beyrut: el-Müessesetü'r-Risale, 1995/1416), 40/ 177.

¹⁷ Müslim ibn Haccâc, *Sahihu'l-Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, (Beyrut: Daru'tTurasu'l-Arabiy, tsz),“ siyam” 1176.

1.1.6.2. İkinci Tarik:

Ebu Bekr b. Nafi' el-'Abdî > Abdurrahman > Süfyan > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber’in zilhiccenin ilk on gününde oruç tutmazdı.” demektir.¹⁸

1.1.7. İbn Mace'nin (ö.273/887) es- Sünen'inde:

Hennad b. Seriy > Ebu'l-Ahves > Mansur > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektir.¹⁹

1.1.8. Ebu Davud'un (ö. 275/889) es- Sünen'inde:

Musedded > Ebu Âvane > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektir.²⁰

1.1.9. et-Tirmizi'nin (ö.279/892) es- Sünen'inde:

Hennad > Ebu Muaviye > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” Demektir.²¹

1.1.10. en-Nesai'nin(ö.303/915) es- Sünen'inde:**1.1.10.1. Birinci Tarik:**

Abdullah b. Muhammed ed-Daif > Ebu Muaviye > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektir.²²

1.1.10.2. İkinci Tarik:

Amr b. Yezid > Abdurrahman > Süfyan > Â'meş > İbrahim > el-Esved > Aişe: “Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektir.²³

1.1.10.3. Üçüncü Tarik:

Ahmed b. Osman b. Hekim > Ebu Nuaym > Hafs > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: “Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim.” demektir.²⁴

¹⁸ Müslim, “siyam” 1176.

¹⁹ Ebû Abdûllah Muhammed el-Kazvinî, Ibn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbakî, (Beyrut: Darü'l-fiker, 1918) , “Siyam” 1729.

²⁰ İbnu'l-Eş'as es-Sicistâni el-Ezdî Ebû Dâvud, *Sünen'u Ebî Dâvud* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001), “siyam” 2441.

²¹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2013), “Siyam” 75.

²² Ahmed b. Şuayb Ebu Abdirrahman en-Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, Thk., Abdulğaffâr Süleyman el-Bendâri – Seyyid Kesrevî Hasan, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991), “Siyam”, 2885.

²³ en-Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, “Siyam” 2886.

²⁴ en-Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, “Siyam” 2887.

1.1.11. İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) es-Sahih'inde:

Muhammed b. Ala b. Kureyb > Ebu Halid ile Bundar > Abdurrahman > Süfyan (Süfyan ve Ebu Halid) > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: "Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim." demektir.²⁵

1.1.12. İbn Hibban'ın (ö.354/965) es-Sahih'inde:

Muhammed b. Ahmed b. Ebu Avn er-Reyyan > Mucahid b. Musa Mahremi ve Yakub b. Humeyd b. Kasıb > Ebu Muaviye > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe: "Hz. Peygamber'in zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim." demektir.²⁶

1.2. İkinci Grup Rivayetlerin Kaynakları**1.2.1. İbn Ebi Şeybe'nin(ö. 235 /849) el-Musannef'inde:**

Muaz b. Muaz > İbn Avn: " Hz. Muhammed zilhiccenin ilk on gününde oruç tutardı(on günün tamamını), zilhiccenin ilk on günü ve teşrik günleri geçtikten sonra oruç tuttuğu gibi dokuz gün boyunca oruç tutmazdı." demektir.²⁷

1.2.2. Ahmet b. Hanbel'in (ö.241/855) el-Müsned'inde:**1.2.2.1. Birinci Tarik:**

Affan > Evu Avane > Hurr b. Sabbah > Hüneydete b. Halid > Hüneydete b. Halid eşinden > Hz. Peygamber'in bazı eşlerinden şöyle rivayet etmiştir: Resulullah (s.a.v) zilhicce ayında dokuz gün, aşure günü, her aydan üç gün, Pazertesi ve Perşembe günleri oruç tutardı.²⁸

1.2.2.2. İkinci Tarik:

Sureyc ve Affan > Ebu Avane > Hurr b. Sayyah (Sureyc Hurr'den) > Hüneydete b. Halid > Hüneydete b. Halid eşinden > Hz. Peygamber'in bazı eşlerinden şöyle rivayet etmiştir: "Resulullah (s.a.v) zilhicce ayında dokuz gün, aşure günü, her aydan üç gün oruç tutardı. Affan: Önce pazartesilerden bir gün sonra Perşembe günlerinden ise iki gün oruç tutardı." demektir.²⁹

²⁵ Ebu Bekir, Muhammed b. İshak b. Huzeyme en-Nisaburî, *es-Sahih*, (Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1970), "siyam" 2103.

²⁶ Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Hibban Ebu Hatim et-Temimi, *es-sahih*, trt. İbn Balaban, thk. Şuayb Arnavut, (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1414/1993), Siyam, 3608.

²⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/188.

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/279.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 480.

1.2.3. Ebu Davud'un (ö. 275/889) es-Sünen'inde:

Musedded > Ebu Avane > Hurr b. Sabbah > Hüneydete b. Halid > Hüneydete b. Halid eşinden > Hz. Peygamber'in bazı eşlerinden şöyle rivayet etmiştir: "Resulullah (s.a.v) zilhicce ayında dokuz gün, aşure günü, her aydan üç gün, Pazertesi ve Perşembe günleri oruç tutardı."³⁰

1.3. Üçüncü Grup Rivayetlerin Kaynakları

1.3.1. Abdurrezak b. Hammam'ın (ö. 211/826-27) el-Musannef'inde:

Abdurrezak > Cafer > Süleyman > Hişam > Hasan: "Zilhiccede tutulan bir günlük oruç iki ay tutulan oruca denktir" diye rivayet etmektedir.³¹

1.3.2. İbn Mace'nin (ö.273/887) es-Sünen'inde:

Ömer b. Şebbe b. Ubeyde > Mesud b. Vasıl > Nuhas b. Kehm > Katade > Said b. Musayyeb > Ebu Hüreyre > Resulullah (s.a.v)'in söyle buyurduğunu nakletmektedir: "Allah Teala'nın katında zilhiccenin ilk on gününde yapılan ibadet kadar değerli hiçbir gün yoktur. Bu günlerde tutulan bir günlük oruç bir seneye ve içinde kadir gecesi olan bir geceye denktir."³²

1.3.3. et-Tirmizi'nin (ö.279/892) es-Sünen'inde:

Ebu Bekr b. Nafi' > Mes'ud b. Vasıl > Nuhas b. Kahm > Katade > Said b. Museyyeb > Ebu Hüreyre > Resulullah (s.a.v)'in söyle buyurduğunu nakletmektedir: "Allah Teala'nın katında zilhiccenin ilk on gününde yapılan ibadet kadar değerli hiçbir gün yoktur. Bu günlerde tutulan bir günlük oruç bir senelik oruca denk ve bir geceyi ihya etmek kadir gecesini ihya etmeye denk'tir."³³

1.4. Hadislerin Kaynak Değerlendirmesi

Daha önce değinildiği gibi mezkûr rivayetler üç farklı grupta incelenmiştir. Birinci grup rivayetlerin isanına baktığımızda Abdurrezak, İbn Ca'd ve İbn Ebi Şeybe' ye ait birer rivayet tarikleri dışında geriye kalan on altı tarik Hz. Aişe > Esved > İbrahim kanalı ile geldiği görülmektedir. Buna karşın zikri geçen tariklerin dışında ilk üç tabaka başka tariklerle nakledilmemişken İbrahim en-Nehâi'den sonra hadis tarikleri çoğalmıştır. Ayrıca İbn Ca'd ve İbn Ebî Şeybe'nin birer tariklerin de ise isnad maktu olarak İbrahim en-Nehâi'de durmuştur. İbrahim'in bulunduğu tariklerde İbrahim, bazen "haddeset" "حدثت" sigasını kullanırken bazen de hadisi kimden aldığı belirtilmeden nakilde bulunmuştur.

İkinci grupta zikredilen rivayetlerin isnadına bakıldığında İbn Ebi Şeybe'nin tarihi dışındaki bütün tariklerde isnad zinciri Hz. Peygamber'in bazı Eşleri > Huneyde b. Halid'in Eşi > Huneyde b. Halit'ten müteşekkil olduğu görülmüştür. Birinci grup rivayetler de olduğu gibi

³⁰ Ebu Davud, *es-Sünen*, "Siyam"; 2439.

³¹ Abdurrezak b. Hammam, *el-Musannef*, "Menasik", 8126.

³² İbn Mace, *es-Sünen*, "Siyam", 1728.

³³ et-Tirmizi, *es-Sünen*, "siyam", 757.

burada da hadisin tarikleri Huneyde'den sonra artmıştır. İbn Ebi Şeybe'nin *Musannef*'inde yer alan rivayetin tariki ise tariki İbn Avn'da durmuştur. Bahsi geçen gurubun rivayetlerinin metinleri incelendiğinde aralarında küçük lafız farklılıkları olmasına rağmen genel itibari ile aynı anlamı ifade ettikleri görülmektedir. Üçüncü grup rivayetler ise mana yönüyle birbirleriyle tam uyumlu olmasalar da zilhicce ayının ilk on günü tutulan orucun faziletini konu edinmeleri nedeniyle bir arada değerlendirmeleri münasip görülmüştür. Genellikle bu rivayetler müsnad olarak Ebu Hureyre > Said b. Museyyeb > Katade tariki ile nakledilmişse de Katade'den sonra isnad tarikleri farklılaşmıştır. Abdurrezek b. Hemmam'a ait olan rivayetin isnadı ise maktu olarak Hasan-ı Basrı'de son bulmuştur.

2. Hadislerin İsnad Tahlili

Bilindiği üzere klasik hadis usulünde bir rivayetin sıhhati söz konusu olunca ilk olarak hadisin senedinin sağlam/sahîh olup olmadığı akla gelmektedir. Bu nedenle konuya dair rivayetlerin kaynak tespitinden sonra zikredilen rivayetlerin tariklerinin sıhhati irdenecektir. Bu bağlamda öncelikle her biri tarihin isnad zincirine yer verilecek akabinde ise isnad zincirini oluşturan râvilerin herbiri cerh ve ta'dil kiritiğinden geçirilecektir. Böylece haklarında uzlaştırılmayacak kadar farklı değerlendirmeler (gerek zabt, sıdk, gaflet vb. durumları gerek vefat tarihi konusunda olsun) bulunmayan raviler güvenilir kabul edilecek ve hadis hakkında uygun hükme varılacaktır. Ayrıca araştırılan ravinin başka bir sened zincirinde tekrar karşımıza çıkması halinde hakkında ayrıca bilgi verilmeyecektir.

Hadisin kaynak, isnad ve ravi değerlendirmeleri en eski kaynaklardan başlanarak ve kronolojik sıra takip edilerek incelenecektir. Konumuz hadisin kaynaklarını incelediğimizde hadisin birbirine uyumluluğu açısından üç gruba ayırarak izlenen yol, burada da takip edilecektir. Dolayısıyla bu birinci grup, ikinci grup ve üçüncü grup şeklinde sıralanacaktır.

2.1. Birinci Grup Rivayetlerin İsnad Analizi

2.1.1. Abdurrezak b. Hemmam'ın (ö.211/826-27) el-Musannef'indeki İsnad Tariki:

2.1.1.1. Abdurrezak > Sevri > Mansur > İbrahim:

Ebü Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826-27): İlim merkezlerine yaptığı seyahatlerde devrinin büyük hadis âlimlerinden hadis tahsil etmiştir. Bunlar arasında en çok faydalandığı hocalarından Ma'mer b. Râşid'in yanında yaklaşık sekiz yıl kalıp ondan on bin kadar hadis yazmıştır. Kaynaklarda "el-hâfizu'l-kebîr", "allâme", "şeyhü'l-İslâm" ve "muhaddisü'l-vakt" gibi unvanlarla anılan Abdürrezzâk, hepsini arz ve semâ yoluyla aldığı söylediği on yedi bin hadisi ezbere biliyordu. Abbas b. Abdülazîm el-Anberî, Abdürrezzâk'ı yalancılıkla itham etmiş; ayrıca Hz. Ali'ye muhabbet duyması ve Ehl-i beyt'in faziletine dair hadisler rivayet etmesi sebebiyle de onu Şiilik'le itham edenler olmuştur. Zehebî'nin de belirttiği gibi bu ithamlar, muhaddislerce benimsenmemiştir.³⁴

³⁴ Ali Akyüz, "Abdurrezzâk es-San'ânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul/ TDV yayınları, 2013), 1/298.

Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî (ö. 161/778): Etbâu't-tâbiîn tabakasının büyüklerinden olan Süfyân es-Sevrî, Kûfelidir. Ebû'z-Zübeyr ve daha pek çok kişiden hadis almış, ondan da Abdurrezzâk, Veki' ve başkaları rivâyette bulunmuştur. Hakkında “şeyh'ul-islâm, imâm'ul-huffâz, sika, hâfız, fakîh, âbid, imâm, hüccett” gibi ta'dil edici ifadeler kullanmıştır. Daha birçok muhaddisin övgüsüne mazhar olan es-Sevrî için Abdurrahmân b. Mehdî “hadis konusunda es-Sevrî'den daha hâfızını görmedim”derken, Süfyân b. 'Uyeyne'nin de es-Sevrî hakkında “helâl ve haramı es-Sevrî'den daha iyi bilen bir adam görmedim” dediği nakledilmiştir. Hakkındaki övgü dolu ifadelerle beraber kaynaklarda onun tedlis yaptığına dair haberler de yer almıştır. Ancak İbn Hacer, müdellis râvîleri anlattığı eserinde onu müdellis râvîlerin ikinci tabakasında zikretmiş az tedlis yapması ve hadîste imâm olması sebebiyle sahihlerde rivâyetlerinin tahrîc olunacağını söylemiştir.³⁵

Mansûr b. el-Mu'temir es-Selmî Ebû Üttâb el-Kûfî (ö. 132): Mansûr, başta Ebu'l-Vâil, Zeyd b. Vehb, İbrahim en-Nehâî, Hasan Basrî ve Temîm b. Seleme olmak üzere birçok kişiden hadis almıştır. Ondan ise A'meş, Husayn b. Abdurrahman, Süleyman et-Teymî, Sevrî ve Şu'be başta olmak üzere daha birçok kişi hadis almışlardır. Hadis âlimleri, onun “sebt, sika ve Kûfenin en sebt olan muhaddisi olduğunu belirtip rivayet ettiği hadislerdeki doğruluğundan dolayı kimsenin ona ihtilaf edemediğinden” söz etmişlerdir.³⁶

Ebû İmrân İbrâhîm b. Yezîd b. Esved en-Nehâî el-Kûfî (ö. 96/714): Nehâî, babası, amcazade ve dayıları başta olmak üzere birçok tâbiî büyüklerinden rivayette bulunmuştur. Nehâî'nin tâbiînden olduğu kabul edilmekle birlikte sahâbeden hadis dinleyip dinlemediği hususu tartışmalıdır. Konunun uzamaması için buradaki ihtilaflata değinilmeyecektir. Ancak şu bilinmelidir ki en-Nehâî, sahâbeden naklettiği hadislerin isnadı muttasıl değildir. O, Emevilere karşı olan tutumundan dolayı Şî'likle itham edilse de aslının öyle olmadığı kaynaklarda belirtilmiştir.³⁷

³⁵ Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib* (Beyrut: Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabi, 1993), 4/713; İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, Thk., Muhammed Avvâme (Suriye/ Dâru'r-Reşid, 1986), 412; Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *el-Muğni fi'd-Du'afâ*, Thk., Nureddin Itr (Katar: ihya turasü'l-islamiyye, 2001), 2/467; Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Tehzibu'l-Esma ve'l-Lugât* (Beyrut: yayım evi yok, 1996), 1/222; Ebu Hatim Muhammed İbn Hibbân, *es-Sikât*, Thk., es-Seyyid Şerefuddin Ahmed (Beyrut: Daru'l-Fiker, 1975), 6/402.

³⁶ İbn Hacer, *Tehzib'üt-Tehzib*, 10/277; Ahmed b. Abdillâh b. Salih Ebu'l-Hasan İclî, *Ma'rifet'üs-sikat*, thk. Abdulâlîm Abdulâzîm el-Büstavi, (Medine/ 1405/1985), 2/299; Yûsuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebu'l-Haccâc el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, Thk., Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1980), 28/550; Hüsamettin Kaya, “Kulun Kıyamet Günü Hesaba Çekileceği İlk Ameli Namazdır” *Hadisinin İsnad ve Metin Açısından Değerlendirmesi* (Diyarbakır/ Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 34.

³⁷ Muhammed b. İsmail Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr* (Beyrut: Dar'ül-Fiker, tarihsiz), 1/ 449; Ebu Muhammed Abdurrahman İbn Ebi Hatim, *Cerh ve't-Ta'dil* (Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1952), 2/17-25-26; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 1/8-9; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 1413), 4/ 302-303, 520-529; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 1/177-179; ayc. Bknz. Şükrü Özen, “Nehâî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul/ TDV yayımları, 2006), 32/ 535-538.

2.1.2. İbn Ca' d'ın (ö.230/844-45) el-Müsned'indeki İsnad Tariki:

2.1.2.1. Ali > Süfyan > Mansur > İbrahim:

Ebü'l-Hasen Alî b. el-Ca'd el-Cevherî (ö. 230/844-45): İbn Ebû Zi'b, Süfyân es-Sevrî ve Mâlik b. Enes gibi muhaddislerden, özellikle de Şu'be b. Haccâc'dan hadis okumuştur. Bağdat muhaddisleri arasında Şu'be'nin hadislerini en iyi bilen kimse olarak tanınmaktadır. Buhârî, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim, İbn Ebû'd-Dünyâ vb. muhaddisler kendisinden hadis rivayet ettiler. Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyenlere karşı çıkamayacağını ifade etmesi, sahâbe ve seleften bazılarına dil uzatması sebebiyle Ahmed b. Hanbel gibi âlimler ondan hadis rivayet etmeyi uygun görmemişlerdir. Müslim, Ali b. Ca'd'ın güvenilir bir muhaddis olduğunu kabul ettiği halde Sahîh'ine onun hiçbir hadisini almamıştır. Buhârî onun Şu'be'den rivayet ettiği hadislerden on üçünü Sahîh'ine almış, Ebû Dâvûd da es-Sünen'inde bazı rivayetlerine yer vermiştir.³⁸

2.1.2.2. Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe:

Ebü Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî (ö. 148/765): A'meş olarak bilinen bilinen Süleyman b. Mihran'ın rivayette bulunduğu meşhur muhaddisler arasında Saîd b. Cübeyr, Kays b. Ebû Hâzim, Ebû Vâil Şakık b. Seleme ve Şa'bi zikredilebilir. Kendisinden de Ebû Hanîfe, Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Mübârek gibi hicrî II. yüzyılın meşhur âlimleri hadis rivayet etmişlerdir. Hadis ilminde ise hâfızlık mertebesine yükselmiş, Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ebû Evfâ'dan mürsel olarak rivayet ettiği hadislerde tedlîs yapması dışında umumiyetle sika sayılmıştır. Zehebî, A'meş'i bazı râvilerin kusurlarını örtbas etmekle, cerh ve ta'dil imamlarından Ali b. Medîni de vehim sahibi olmakla itham ederler. Devrinin en büyük münekkidi Yahyâ el-Kattân ise onun için "allâmetü'l-İslâm" tabirini kullanmıştır. Bazı rivayetlere dayanarak A'meş'in şîu olduğunu ileri sürenler olanlar varsa da bu, iddiadan öteye geçmemektedir.³⁹

Ebü Abdîrrahmân el-Esved b. Yezîd b. Kays en-Nehaî el-Kûfî (ö. 75/694): Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve diğer hadis münekkitlerince sika olarak kabul edilen Esved b. Yezîd birçok sahâbîden hadis almıştır. Kendisinden de İbrâhim b. Süveyd en-Nehaî, yeğeni İbrâhim b. Yezîd en-Nehaî, Riyâb b. Hâris, Dahhâk b. Müzâhim, oğlu Abdurrahman b. Esved, kardeşi Abdurrahman b. Yezîd gibi muhaddisler hadis rivayet etmişlerdir.⁴⁰

³⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/266; Ebu Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîbel-Bağdadi, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011), 11/ 360-366; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz* (Beyrut: 1998), 1/ 399-400; ayrc. Baknz. Kemal Sandıkçı, "ALİ b. CA'D", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul/ TDV yayınları,1989)*, 2/384.

³⁹ Ebu Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ* (İstanbul/Siyer yayınları, 2014), 6/ 342-344; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2/ 2; ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Thk., Ali b. Muhammed Ma'ûd Adil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 2/ 224; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, 6/ 226-248; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 9/3-13; ayrc. Baknz. Mücteba Uğur, "A'MEŞ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul/ TDV yayınları, 1991), 3/ 54.

⁴⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/ 449; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/ 31; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 47 50-53; a.mlf., *Tezkiretu'l-huffâz*, 1/ 50-51; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/ 233-235.

2.1.2.3. Yakub b. İbrahim > Ebu Muaviye > A'meş > İbrahim > Esved > Aişe:

Ebû Muâviye Şeyban Bin Abdurrahmân(ö. 164/780): Katâde, Yahyâ bin Ebî Kesir, Semmâk bin Harb, el-A'meş, Hasan el-Basrî ve daha birçok âlimden hadis tahsil etmiştir. Aynı şekilde ondan İbn-i Kudâme, Ebû Hanîfe, et-Tayâlisî, Ali bin Ca'd gibi birçok kişi hadis rivâyet etti. Hadis münekkidi kendisini sika, sâdk ve sabt kabûl etmişlerdir. Aynı hadisi rivâyet edenler arasında da onun bulunduğu tarik tercih edilmiştir.⁴¹

2.1.3. İbn Ebi Şeybe'nin(ö.235/849) el-Musannef'indeki İsnad Tariki:

2.1.3.1. Cerir > Mansur > İbrahim:

Cerîr b. Abdulhamîd ed-Dabbî er-Râzî (ö. 188): Cerîr başta Mansur, Âsım, Hişam, Yahyâ ve Â'meş olmak üzere birçok kişiden hadis almaktadır. Ondandır İbn Mubarek, İbn Maîn, İbn el-Medinî ve et-Tirmizî gibi birçok kişi hadis nakletmektedirler. İbn Maîn, Cerîr'in Â'meş hadislerini merfu yaptığını ve ister alın ister almayın diyen sözlerini nakletmektedir. Abdurrahman, Cerîr'in sika olduğunu ve hadisleriyle ihticâc yapılabileceğini babasından duyduğunu aktarmaktadır. Ebû Zur'a başta olmak üzere hadis münekkidi tarafından bu zatın "sika ve ilim ehli, mutkin, sadûk ve hüccet" olduğunu nakledilmektedir. İhtilât'la itham edilen Cerîr'in, Âsım ve Eş'as hadislerini karıştırdığını ve aralarına fasıl koymadığı aktarılmaktadır.⁴²

2.1.3.2. Ebu Muaviye > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe:⁴³

2.1.4. İshak b. Rahuye'nin (ö. 238/853) el- Müsned'indeki İsnad Tariki:

2.1.4.1. Ebu Muaviye > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe:

Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 238/853): İbn Râhûye olarak tanınan bu zat, İbn Mübârek, Vekî' b. Cerrâh, İbn Mehdî, İbn. Uyeyne, Şâfiî, gibi âlimlerden hadis rivayet etti. Kendisinden de başta hocaları el-Kattân, Bakıyye b. Velîd, Abdürrezzâk b. Hemmâm olmak üzere birçok kişi rivayette bulunmuştur. Güçlü bir hâfizaya sahip olan İbn Râhûye'nin güvenilirliği hususunda hadis münekkitleri ittifak etmiş olup ölümünden beş ay önce hâfıza kaybına uğradığına dair rivayet zayıf kabul edilmiştir. Ayrıca Hâfız, emîrül-mü'minîn fi'l-hadis, Horasan'ın fakihî ve muhaddisi gibi unvanlarla da anılmıştır.⁴⁴

⁴¹ Hatib, *Târîh-i Bağdâd*, 9/ 271; İbn Hacer, *Tehzîb-üt-tehzîb*, 4/ 373; ez-Zehabi, *A'lâmü'n-nübelâ*, 3/ 170; İbn Sa'd, *Tabakât-ül-kübrâ*, 6/ 377.

⁴² İbn Ebi Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, 2/ 505; Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef el-Baci, *et-Ta'dil ve't-Tecrîh limen Harrece anhu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh*, Thk. Ahmed Lebzar, (Fas, b.y.y, 1991), 1/460.

⁴³ Kişilerle ilgili bilgiler verilmiştir.

⁴⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/379-380; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2/ 209-210; İbn Hibbân, *eş-Sîkat*, 8/ 115-116; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/ 373-388; Zehabi, *A'lâmü'n-nübelâ*, 11/ 358-383; a.mlf., *Mîzânü'l-i'tidâl*, 1/ 182-183; ayrc. Bknz. Abdullah Aydınlı, "İbn Rahuye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul/ TDV yayınları, 1999), 20/ 241.

2.1.5. Ahmet b. Hanbel'in (ö.241/855) Müsned'indeki İsnad Tariki:

2.1.5.1. Ebu Muaviye ve Ya'la > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe:

Ebu Yusuf Ya'la b. Ubeyd et-Tanafusi el-Hanefi (ö. 209): A'meş başta olmak üzere birçok kişiden hadis alan Ya'la, kendisinden ise İbn Ebi Şeybe, Osman b. Ebi Şeybe ve başkaları da hadis almıştır. Hadis münekidler tarafından kendisinden "sika, saduk, salihü'l-hadis, sahihü'l-hadis" olarak söz etmektedirler.⁴⁵

2.1.6. Müslim'in (ö.261/875) es-Sahih'indeki İsnad Tariki:

2.1.6.1. Ebu Bekr b. Ebi Şeyb, Ebu Kuryb ve İshak > Ebu Muaviye > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe:

Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî elKûfî (ö. 235/849): İbn Mübârek, Halef b. Halife, Cerîr, Vekî' b. Cerrâh, İbn Uyeyne, İbn Mübârek, el- Kattân gibi muhaddislerden hadis aldı. Öğrencileri arasında Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Ebû Zür'a, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, İbn Mâce, İbn Sa'd, Baki' b. Mahled, İbn Vaddâh, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Ebû'lKâsım el-Begavî gibi âlimler yer almaktadır. Hadis münekidleri onu "saduk, sika ve hafız" olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁶

Ebu Kureyb Muhammed b. Ala b. Kureyb el-Hemedani el-Kufî (ö. 248): İbn Ayyaş, Huşeym, Mu'temir, Ebu Halid el-Ahmer ve başkalarından hadis alan Ebu Kureyb'in kendisinden ise Muaviye b. Hişam, Yahya b. Adem ve başkaları rivayette bulunmuştur. İbn Hibban onu es-Sikat'ta zikrederken; hadis münekkidleri onun "sika, saduk, la be'se bihi ve hafız" olduğunu söylemişlerdir.⁴⁷

2.1.6.2. Ebu Bekr b. Nafi' el-'Abdî > Abdurrahman > Süfyan > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe:

Muhammed b. Ahmet b. Nafi' el-Abdi el-Kaysi (ö. 240): Ebu Bekr b. Nâfî künyesi ile bilinen Muhammed b. Ahmed'in hocaları arasında Abdurrahman b. Mehdi, Mu'temir b. Süleyman, İbn Ebi Adıyy ve Mes'ud b. Vasılı saymak mümkündür. Kendisinden ise Müslim, Nesai, et-Tirmizi'nin ve başka kimselerinde hadis naklettikleri bilinmektedir. Müslim, ez-Zehra adlı eserinde kendisinden tam 54 hadis almıştır. Bu da ona verilen değer ile ona duyulan güvenin birer göstergeleri olarak anlamak mümkündür.⁴⁸

Ebû Saîd Abdurrahmân b. Mehdî b. Hassân el-Basrî el-Anberî (ö. 198/813-14): Şu'be, Mâlik b. Enes, Süfyan b. Uyeyne, Süfyan es-Sevrî gibi hadis ve fıkıh âlimlerinden ilim tahsil etti.

⁴⁵ el-Baci, *et-Ta'dil ve't-Tecrih*, 3/ 1422; İbn Ebi Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 9/304; el-Mizzi, *et-Tehzibü'l-Kemal*, 32/ 392.

⁴⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, 9/ 413; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 2/ 365; İbn Ebi Hatim, *Cerh ve't-Ta'dil*, 2/ 160; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, 16/ 34-42; Zehebi, *Tezkiretu'l-Huffâz*, 27 432-433; Kaya, "Kulun Kıyamet Günü Hesaba Çekileceği İlk Ameli Namazdır" , 52.

⁴⁷ Buhârî, *Tarihü'l-Kebir*, 1/ 205; el-Baci, *et-Ta'dil ve't-Tecrih*, 2/ 735; el-Mizzi, *et-Tehzibü'l-Kemal*, 26/ 243; İbn Hacer, *et-Tehzibü't-Tehzib*, 9/ 342.

⁴⁸ El-Mizzi, *Tehzibü'l-Kemal*, 24/ 351; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 9/ 22.

Kendisinden de Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, İshak b. Râhûye, Abdullah b. Mübârek gibi meşhur âlimler hadis rivayet ettiler. Kuvvetli bir hâfızaya sahip, titiz ve güvenilir bir hadis âlimi olduğu hususunda ittifak vardır. Yazmaktan çok ezberlemeye önem vermiştir. Hadisleri lafzen rivayet etme taraftarı idi. Hadis âlimleri ondan bahsederken, meçhul bir râviden bile rivayette bulunsa yine hüccettir; hadis sahasında onun bir benzerini görmediklerini söylemeleri kendisinin ne derece güvenilir bir kimse olduğunu gösterir. Ayrıca rical ilmine vakıf olması açısından da önemlidir.⁴⁹

2.1.7. İbn Mace'in (ö.273/887) es-Sünen'indeki İsnad Tariki:

2.1.7.1. Hennad b. Seriy > Ebu'l-Ahves > Mansur > İbrahim > Esved > Aişe:

Hennâd Bin Serî (ö. 243/857): Şüreyk bin Abdullah, İsmail b. Ayyâş ve daha birçok âlimden ilim alıp, hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Kütüb-i Sittenin müellifleri, Ebû Zür'a, Ahmed b. Hanbel ve daha pek çok âlim hadis rivâyetinde bulunmuşlardır. Birçok âlim onun sika ve ilimde üstün olduğunu söylemişlerdir. Mesela Ahmed bin Hanbel'e: "Kûfe'de hangi âlimin rivâyetlerini yazalım?" diye sorulduğunda: "Sizin Hennâd bin Serî'ye yapışmanız gerekir." demesi; Kuteybe de: "İmâm-ı Şafî'nin hocası olan Vekî'nin, Hennâd'ı ta'zîm ettiği kadar başka birisini ta'zîm ettiğini görmedim." demesi ve Nesâî, "O, sika bir râvidir" ifadeleri bu meyanda zikredilebilecek örneklerden bir kaçıdır..⁵⁰

2.1.8. Ebu Davud'un (ö. 275/889) es-Sünen'indeki İsnad Tariki:

2.1.8.1. Musedded > Ebu Âvane > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe:

Ebü'l-Hasen Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Esedî el-Basrî (ö. 228/843): Kendisi Ebû Avâne, Hammâd b. Zeyd, Yezîd b. Zürey', Mu'temir, Bişr b. Mufaddal, Fudayl b. İyâz, İsâ b. Yûnus, İbn Uleyye, Vekî' b. Cerrâh, el-Kattân, Süfyân b. Uyeyne gibi muhaddislerden hadis öğrendi. Kendisine de Buhârî, el-Cûzcânî, İbn Şeybe, Ebû Zür'a, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim er-Râzî gibi hadis hâfızları talebelik etti. Basra'da ilk müsnedi kaleme almasıyla bilinen Müsedded, cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından "sika, sadûk, sebt, hüccet, hâfız" gibi ifadelerle değerlendirilmektedir.⁵¹

Ebü Avâne Vaddâh b. Abdillâh el-Vâsufî (ö. 176/792): Katâde, Amr b. Dînâr, Mansûr b. Mu'temir, Âsım el-Ahvel ve A'meş gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden İbn Mübârek, et-Tayâlisî, İbn Mehdî, Affân ve Saîd b. Mansûr gibi tanınmış muhaddisler rivayette bulundular. Hadis âlimleri Ebû Avâne'nin elindeki kitaplardan rivayet ettiğinde son derecede güvenilir olmakla beraber ezberinden rivayet ettiği zaman yanıldığını beyan etmişlerdir.

⁴⁹ İbn Hibban, *es-Sikat*, 8/ 373; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, 7/ 297; Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebir*, 5/ 1123; İbn Hacer, *et-Tehzibü't-Tehzib*, 6/ 279-281.

⁵⁰ İbn Hacer, *Tehzib-üt-tehzib*, 11/ 70; ez-Zehebi, *Tezkiret-ül-huffâz*, 2/ 507.

⁵¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8/ 72-73; İbn Sa'd, *et-Tabakat*, 7/ 307; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/ 438; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 10/ 107-109.

Hakkındaki değerlendirmeler onun güvenilir bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır. Rivayetleri Kütüb-i Sitte’de yer almaktadır.⁵²

2.1.9. et-Tirmizi’nin (ö.279/892) es-Sünen’indeki İsnad Tariki:

2.1.9.1. *Hennad > Ebu Muaviye > Â’miş > İbrahim > Esved > Aişe.*⁵³

2.1.10. en-Nesai’nin (ö.303/915) es-Sünenü’l-Kübra’ındaki İsnad Tariki:

2.1.10.1. **Abdullah b. Muhammed ed-Daif > Ebu Muaviye > Â’miş > İbrahim > Esved > Aişe:**

Abdullah b. Muhammed b. Yahya et-Tartusi: Ibn Uyeyne, Yezid b. Harun, Ebu Muaviye, Zeyd b. Hubab, Yakub b. İsaahak, Ma’n b. Kazzaz ve başkalarından da hadis almaktadır. Kendisinden ise Ebu Davud, en-Nesai ve başkaları hadis almaktadır. İbn Hibban, onu *es-Sikat* adlı eserinde zikrederken rical âlimleri onun“ sika, saduk, salih ve şeyh” olduğunu söylemektedirler.⁵⁴

2.1.10.2. **Amr b. Yezid > Abdurrahman > Süfyan > Â’miş > İbrahim > el-Esved > Aişe:**

Amr b. Yezid Ebu Berid el-Curmî: Gündür ve İbn Mehdi başta olmak üzere birçok kişiden hadis alan Amr b. Yezid, kendisinden ise en-Nesai, Bezzâr ve İbn Hanbel başta olmak üzere birçok kişi rivayette bulunmuştur. İbn Hibban, onu *es-Sikat*’ta zikretmektedir. en-Nesai ve Ebu Hatim ise Amr b. Yezid’i sika olarak kabul etmektedirler.⁵⁵

2.1.10.3. **Ahmed b. Osman b. Hekim > Ebu Nuaym > Hafs > Â’miş > İbrahim > Esved > Aişe:**

Ebu Abdullah Ahmed b. Osman b. Hekim el-Evdi el-Kûfi(ö.261): Ahmed b. Osman hadislerini babasından, amcasından, Şureyh b. Mesleme, Ubeydullah b. Musa, Halid b. Mahled, Ebu Nuaym Fadl b. Dukeyn ve başkalarından da rivayet etmektedir. Kendisinden ise Buhârî, Müslim, en-Nesai ve İbn Mace başta olmak üzere birçok kişi rivayette bulunmuştur. Hadis münekkidleri tarafından “sika, saduk ve adil” olarak kabul edilmektedir.⁵⁶

Ebu Nuaym Amr b. Hammad b. Zuheyr b. Dirhem et-Teymi(ö. 219): Fadl b. Dukeyn lakabı ile bilinmektedir. Talha b. Ubeydullah’ın azatlı kölesidir. A’miş, Sevri, Şub’e, Şeyban, İbn Uyeyne ve daha birçok kişiden hadis alan Ebu Nuaym’in kendisinden ise Buhârî, İbn Ebi Şeybe, İshak b. Râhûye, Abd b. Humeyd ve başkaları rivayette bulunmuştur. Ebu Nuaym hakkında söz

⁵² Zehebî, *Siyer*, 14/ 417-422; a.mlf., *Tezkire*, 3/ 779-780; Mücteba Uğur, “Ebu Avane” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul/ TDV yayınları, 1994),10/ 100.

⁵³ Bu şahıslarla ilgili bilgiler önceden verilmiştir.

⁵⁴ Ez-Zehebî, *el-Kaşf fi’l- Ma’rife Men Lehu Rivâyetun fi’l-Kutubi’s-Sitte*, (Cidde: Darü’l-kible, 1992), 1/ 595; İbn Hacer, *Tehzibü’t-Tehzib*, 6/ 18.

⁵⁵ Ez-Zehebî, *el-Kaşf fi’l- Ma’rife*, 2/ 91; İbn Hacer, *Tehzibü’t-Tehzib*, 8/ 106.

⁵⁶ el-Baci, *et-Ta’dil ve’t-Tecrih*, 1/ 311; el-Mizzi, *Tehzibü’l-Kemal*, 1/ 404; İbn Hacer, *Tehzibü’t-Tehzib*, 1/ 53.

söyleyen bütün hadis münekidleri onun “sika, saduk, hüccet, sebt ve müttaki” olduğunda hemfikirdir. Ancak Zehebi *el-Müğni fi'd-Duafa* adlı eserinde onun sika ve hüccet olduğunu söylemekle beraber şulattan olmayan şiiilerden olduğunu da belirtmiştir.⁵⁷

Hafs b. Abdullah b. er-Raşid es-Selmi (ö. 209): Nisabur kadılığını yapan bu zat İbrahim b. Tahman, Süfyan es-Sevri, Harice b. Mus'ab, Osman b. Ata ve başkalarından hadis almaktadır. Kendisinden ise oğlu Ahmet b. Hafs, İshak b. Abdullah, Ebu Nuaym Fadl b. Dukkin ve daha birçok kişi rivayette bulunmuştur. Kadılık yaptığı sürece hiçbir şekilde re'y ile hüküm vermemiştir. İbn Hibban ona *es-Sikat'ta* yer vermiş, en-Nesâi ise onun “leyse bihi be'sün” olduğunu söylemiştir.⁵⁸

2.1.11. İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) es-Sahih'indeki İsnad Tariki:

2.1.11.1. Muhammed b. Ala b. Kureyb > Ebu Halid ile Bundar > Abdurrahman > Süfyan (Süfyan ve Ebu Halid) > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe:

Ebu Halid Süleyman b. Hayyan el-Ahmer el-Ezdi el-Caferi el-Kûfi (ö. 189): Ömer b. Kays, Leys, Yahya b. Said, Hişam b. Urve, Ebu İshak ve başkalarından hadis almaktadır. Ondan ise İbn Hanbel, Ebu Kureyb, İbn Ebi Şeybe ve başkaları hadis almaktadır. İbn Adî onun seduk aldığını ancak hüccet olmadığını söylerken diğer hadis münekidleri tarafından “sika, seduk” gibi vasıflarla nitelenmektedir. Ayrıca İbn Hibban onu *es-Sikat'ta* zikretmektedir.⁵⁹

Ebü Bekr Muhammed b. Beşşâr b. Osmân el-Abdî el-Basrî (ö. 252/866): Bündar lakabı ile bilinmektedir. Başta Mu'temir b. Süleyman, Abdurrahman b. Mehdî, Vekî' b. Cerrah, et-Tayâlisî, Yezîd b. Hârûn olmak üzere dönemin en meşhur muhaddislerinden hadis okumuştur. Muhammed b. Beşşâr'dan rivayette bulunanlar arasında Kütüb-i Sitte müellifleriyle İbn Huzeyme, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'a er-Râzî, Baki b. Mahled gibi tanınmış muhaddisleri saymak mümkündür. Cerh ve ta'dîl imamlarına göre “sika, kesîru'l-hadis, sedûk, salih, hâfiz, sebt ve lâ be'se bihi olarak nitelendirilmiştir. Rivayet ettiği hadisler muteber ve güvenilir hadis kaynaklarında kendilerine yer bulmuşlardır.⁶⁰

⁵⁷ Buhârî, *Tarihü'l-Kebir*, 7/ 118; el-Baci, *et-Ta'dil ve't-Tecrih*, 3/ 1181; İbni Hibban, *es-Sikât*, 7/ 319; el-İcli, *Ma'rifetü's-Sikat*, 2/ 205; ez-Zehebi, *el-Müğni*, 2/ 51; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 8/ 243.

⁵⁸ el-Mizzi, *Tehzibü'l-Kemal*, 7/ 18; el-Baci, *et-Ta'dil ve't-Tecrih*, 1/509.

⁵⁹ Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebir*, 4/ 8; İbni Hibban, *es-Sikât*, 6/ 395; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 4/159; İbn Ebi Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 4/ 106; el-İcli, *Marifetü's-Sikat*, 1. 427.

⁶⁰ Buhârî, *Târihu'l-Kebir*, 1/ 49; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 7/ 24; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/ 111; el-Bağdâdî, *Târihu Bağdad*, 2/ 101-105; Zehebî, *Siyeru Â'lâmun-Nübelâ'*, 12/ 144-149; Zehebi, *el-Mizânul-İtidâl*, 3/ 490; Zehebi, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/ 511-512; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 9/ 70-73; Mucteba Uğur, “Bündâr, Muhammed b. Beşşâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yayınları, 1992), 6/ 488-489.

2.1.12. İbn Hibban'ın (ö.354/965) es-Sahih'indeki İsnad Tariki:

2.1.12.1. Muhammed b. Ahmed b. Ebu Avn er-Reyyan > Mucahid b. Musa Mahremi ve Yakub > Humeyd b. Kasıb > Ebu Muaviye > Â'meş > İbrahim > Esved > Aişe:

Muhammed b. Ahmed b. Ebu Avn er-Reyyan: Bu ravinin ismi farklı kaynaklarda geçmesine rağmen kendisi ile ilgili bilgilere ulaşamadık.

Mucahid b. Musa Ebu Ali el-Mahremi (ö. 244): Hüseyim, Mervan b. Muaviye, İbn Uyeyne ve İbn Mehdi başta olmak üzere birçok kişiden hadis almıştır. Kendisinden ise Buhârî dışında bir cemaat rivayette bulunmuş. Hadis münekiddleri onu “ sika, saduk, la be'se bihi ve mahali's-sıdk” olduğunu söylemektedirler. Ayrıca İbn Hibban onu es-Sikat'ta zikretmiştir.⁶¹

Ebu Yusuf Yakub b. Humeyd b. Kasıb el-Medeni (ö.241): İbn Uyeyne, İbrahim b. Said, Mu'temir, Velid b. Müslim ve Mervan b. Muaviye başta olmak üzere birçok kişiden hadis almıştır. Kendisinden ise Buhârî, İbn Mace, Abbas el-Anberi ve Bakiyy b. Mahled başta olmak üzere başkaları da rivayette bulunmuşlar. Cerh ve ta'dil âlimlerinin çoğu bu zatın “ leyse bi sikatin, leyse bi şey'in ve leyse bi hüccetin” olduğunu söylemektedirler. Ayrıca hadisleri müttasil yapmakla itham edilmiştir. Ancak İbn Main'in bazı kaynaklarda onu sika olarak değerlendirmesi ve bilhassa Buhârî'nin ondan hadis alması bizi düşündürmektedir.

2.2. İkinci Grup Hadislerin İsnad Analizi:

2.2.1. İbn Ebi Şeybe'nin (ö. 235/849) el-Musannef'indeki İsnad Tariki:

2.2.1.1. Muaz b. Muaz > İbn Avn:

Muaz b. Muaz b. Nasr b. Hisanb. Haris el Anberi et-Teymi(ö. 196):Kendisi Süleyman et-Teymi, Humeyd et-Tavil, İbn Avn, Hatim b. Ebi Sağire ve Bühz b. Hakim başta olmak üzere birçok kişiden hadis almaktadır ondan ise Ubeydullah el-Müsenna, Abdurrahman b. Ebi Zinad, İbn Hanbel, Kuteybe, Bündar, İshak, Ebu Hayseme ve daha birçok kişi hadis almaktadır. Hadis Âlimleri onun hakkında çokça övgüde bulunarak “ kurretü'l-ayn fi'l-hadis, el-münteha fi't-tesebüti bi'l-Basra, sika, sebt, esbetün fi'l-hadis, sikatün ve sika” gibi birçok kelime ile hadiste ona olan güveni dile getirmişlerdir.⁶²

Ebû Avn Abdullâh b. Avn b. Ertabân el-Müzenî el-Basrî (ö. 151/768): Enes b. Mâlik'i görmüş; Saîd b. Cübeyr, İbrâhim en-Nehaî, Şa'bî, Atâ b. Ebû Rebâh, Hasan-ı Basrî ve İbn Sîrîn gibi birçok ünlü kişiden hadis dinlemiştir. Kendisinden A'meş, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Ezher b. Sa'd, Hüseyim b. Beşîr, Vekî' b. Cerrâh, Yahyâ b. Saîd

⁶¹ İbni Hibban, *es-Sikât*, 11/ 189; İbn Ebi Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 7/ 321; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 10/ 41; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemal*, 21/ 236.

⁶² Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebir*, 7/ 365; el-Baci, *et-Ta'dil ve't-Tecrih*, 2/ 783; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 10/ 175.

el-Kattân gibi âlimler rivayette bulunmuştur. Hadis münekkitleri onu güvenilir kabul etmekte, rical alimleri onu “sebt” ve “sika” diye nitelendirmektedirler.⁶³

2.2.2. Ahmet b. Hanbel’in (ö.241/855) el-Müsned’indeki İsnad Tariki:

2.2.2.1. Affan> Ebu Avane> Hurr b. Sabbah > Hüneydete b. Halid > Hüneydete b. Halid eşinden > Hz. Peygamber’in bazı eşleri:

Ebû Osman ‘Affân b. Müslim b. Abdillâh es-Saffâr el-Basrî el-Ensârî (ö. 220/835): ‘Affân, Bağdat hadisçisi olarak tanınmaktadır. Döneminin tanınmış muhaddislerinden Hişâm ed-Dustüvâi, Hammâd b. Seleme ile Hammâd b. Zeyd ve Şu’be b. Haccâc gibi muhaddislerden hadis aldı. Hicri III. asrın en meşhur muhaddislerinden birçoğu onun talebesidirler. Rical kaynaklarında sebt, şeyhu’l-İslam, ilim adamı, sika, mutkin, metîn, hâfîzu’l-hadîs ve kendisinin de sünnete son derece bağlı olduğu zikredilmiştir.⁶⁴

Hurr b. Sabbah en-Nehai el-Kufî: Hadislerini ibn Ömer, Enes, Huneyde b. Halid ve Abdurrahman b. Ahnes tarikleri ile almaktadır. Ayrıca Ümmü Ma’bed’in eşi Ebu Ma’bed’ten hadisleri mürsel olarak naklettiği de bilinmektedir. Kendisinden ise Şu’be, es-Sevri, Ebu Heyseme, Amr b. Kays el-Mulai, Muhammed b. Cehade, Ebu Avane ve başkaları da rivayette bulunmaktadır. İbn Main, en-Nesai ve İbn Ebi Hatim bu şahsı “sika ve salihü’l-hadis” olduğunu söylemektedirler.⁶⁵

Huneyde b. Halid: Hz. Ali, Hafsa, Aişe, Hz. Peygamber’in bazı eşleri (Ümmü Seleme), kendi eşinden ve annesinden hadis almaktadır. Ondan ise Hasan b. Ubeydullah, Hurr b. Sabbah, Ebu İshak es-Sebai, Adıyy b. Sabit, Sabit b. Said hadis almıştır. Huneyde b. Halid, ismine ulaşamadığımız eşi ve Ümmü Huneyde olarak bilinen annesi sahabelerden sayılmaktadırlar. Huneyde b. Halid’in Eşi: sehabe olduğu bilinmekte ancak ne ismi ne de hakkındaki bilgilere vakıf olmadığı söylenmektedir.⁶⁶

Hüneyde b. Halid’in eşi: Sahabe olduğu bilinmekle beraber ismi bilinmemektedir.⁶⁷

2.2.2.2. Sureyc ve Affan > Ebu Avane > Hurr b. Sayyah (Sureyc Hurr’dan) > Hüneydete b. Halid > Hüneydete b. Halid eşinden > Hz. Peygamber’in bazı eşleri:

Sureyc b. Nu’man b. Mervan el-Cevheri el-Bağdadi (ö.217): Fuleyh b. Süleyman, iki Hammad, Nafi’ b. Amr ve Hüseyim başta olmak üzere birçok kişiden hadis almıştır. Kendisinden ise başta Buhârî ve Kutub’i-Hamse müellifleri başta olmak üzere Ahmed b. Hanbel ve daha birçok

⁶³ İbn Sa’d, *et-Tabakat*, 7. 261-268; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 5. 163; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 1/ 145-146; İbn Hibbân, *es-Sikatt*, 7/ 3-4; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 15. 394-402.

⁶⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, 7/ 336; Buhârî, *Târîhu’l-kebir*, 7/ 72; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 12/ 271-274; Zehebî, *Tezkire*, 1/ 379; a.mlf., *Mizân*, 2/ 82; a.mlf., *Sıyer*, 10/ 242- 255; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 7/ 230-235; Süyûtî, *Tabakâtü’l-Huffâz*, s. 163-164; krş/ M.Yaşar Kandemir, “Ebu Osman ‘Affan b. Müslim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2010), 1/ 399-400.

⁶⁵ İbn Hibban, *es-Sikat*, 4/ 280; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 2/194.

⁶⁶ İbn Hibban, *es-Sikat*, 4/ 280; el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, 12/ 443; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 11/ 64.

⁶⁷ İbn Hibban, *es-Sikat*, 4/ 280; el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemal*, 12/ 443; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 11/ 64.

kişi hadis almıştır. Hadis münekkidlerince Sureyc'in "sika ve leyse bihi be'sün" olduğu kabul edilmektedir.⁶⁸

2.2.3. Ebu Davud'un (ö. 275/889) es-Sünen'indeki İsnad Tariki:

2.2.3.1. Musedded > Ebu Avane > Hurr b. Sabbah > Hüneydete b. Halid > Hüneydete b. Halid'in eşinden > Hz. Peygamber'in bazı eşleri:⁶⁹

2.3. Üçüncü Grup Hadislerin İsnad Analizi

2.3.1. Abdurrezak b. Hammam'ın (ö.211/826-27) el-Musannef'indeki İsnad Tariki:

2.3.1.1. Abdurrezak > Cafer > Süleyman > Hişam > Hasan:

Ca'fer b. Hayyân el-Ataridî Ebû Eşheb el-Basrî el-Huzzâ'î (ö.165): Ca'fer, Ebû Rec'a el-Ataridî ve Hasan'dan rivayetlerde bulunmaktadır. Ondan ise başta Vekî' ve Irak ehli olmak üzere başkaları da hadis almaktadırlar. Buhârî, Necm süresinin tefsirinde ve âhkam konularında Ebû Eşheb'ten hadis almaktadır. Genel anlamda hadis münekkidleri onun "sika, saduk, sebt ve leyse bihi be'sün" olduğunu söylemektedirler.⁷⁰

Ebü'l-Münzir (Ebû Abdillâh) Hişam b. Urve b. ez-Zübeyr b. Avvâm el-Kureşî (ö. 146/763): Hişam, babasından (Urve), amcası Abdullah b. Zübeyr, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, İbnü'l-Münkedir, Amr b. Şuayb, İbn Şihâb ez-Zührî, Ebü'z-Zinâd ve hanımı Fâtıma bint Münzir gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden on üç yaş büyük olan Fâtıma amcasının kızı olup Esmâ bint Ebû Bekir es-Siddîk, Resûl-i Ekrem'in hanımı Ümmü Seleme ve Amre bint Abdurrahman'dan hadis nakletmiştir. Ondan Eyyûb es-Sahtiyânî, Ma'mer b. Râşid, İbn Cüreyc, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî gibi tanınmış muhaddisler hadis rivayet ettiler. Sika olduğunu söylenen bu zatın Irak'a gittikten sonra rivayet konusunda daha gevşek davrandığını ve babasına ait olmakla beraber ondan bizzat duymadığı hadisleri duymuş gibi nakletmeye başladığı ileri sürülmüştür.⁷¹

Hasan b. Ebî Hasan Yesâr Ebû Saîd el-Basrî (ö.110): Önde gelen birçok sahabeyi görerek onlardan hadis almıştır. Ondan ise Hamid et-Tavil, Katâde, Avf el-'Arabî, Cerîr b. Hazm ve Ebû Eşheb olmak üzere daha birçok kişi hadis almaktadırlar. Münekkidler tarafından "cami", âlim, rafî', fakîh, sika, me'mûn, abîd, nasîk, fesîh, cemîl, tâbiî, sika, salih ve sahib'üs-sünne" olarak vasıflandırılmıştır.⁷²

⁶⁸ İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 3/ 397; el-Mizzî, *Tehzibü'l-Kemal*, 10/ 218.

⁶⁹ Bu şahıslarla ilgili bilgiler önceden verilmiştir.

⁷⁰ Muhammed b. Hibban, *es-Sikat*, 6/ 139; el-İclî, *Ma'rifet'üs-sikat*, 1/ 168; İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 1/ 45; en-Nesâî, *ed-Du'afa ve'l-Metrukîn*, (Beyrut: Müessesetü'l-Kutubi's-Sekafiyye, 1405/1985), 1/ 164; İbn Hacer, *Tehzib'üt-Tehzib*, 2/ 75.

⁷¹ ez-Zehebî, *Siyer*, 6/35

⁷² İbn Hacer, *Tehzib'üt-Tehzib*, 2/ 231; el-İclî, *Ma'rifet'üs-Sikat*, 1/ 292.

2.3.2. İbn Mace'nin (ö.273/887) es-Sünen'indeki İsnad tariki:

2.3.2.1.Ömer b. Şebbe b. Ubeyde > Mesud b. Vasıl > Nuhas b. Kehm > Katade > Said b. Musayyeb > Ebu Hüreyre > Resulullah (s.a.v):

Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî (ö. 262/876): Abdülvehhâb es-Sekafî, Muhammed b. Ca'fer Gunder, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ali b. Âsım, Yezîd b. Hârûn ve şeyhi Ebû Âsım en-Nebîl gibi birçok âlimden hadis aldı. Başta Yahyâ b. Maîn ve Dârekutnî olmak üzere İbn Şebbe'den bahseden hemen bütün cerh ve ta'dil âlimleri, onun sika olduğunda ittifak etmiştir. Kendisinden hadis alanlar arasında İbn Mâce, İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Avâne, İbn Ebû Dâvûd, Muhammed b. Mahled gibi ünlü râviler bulunmaktadır.

Mesud b. Vasıl el-Akdi el-Basri: Ğalip et-Temmar ve Nuhas b. Kahm'dan hadis almaktadır. Ondan ise Bistam b. Fadl, Seleme b. Hibban ve Amr b.Şebbe başta olmak üzere birçok kişidem hadis almaktadır. İbn Hibban onu *es-Sikat'ta* zikrederken başkaları onun Ğaribü'l-hadis olduğunu dile getirmektedirler.⁷³

Ebu Hattab Nuhas b. Kahm el-Basri: hadis münekidleri onu “ Zayıfü'l-hadis, Kıssacı (hikayeci), leyse bi şey, münker'ül hadis” olarak değerlendirmişlerdir.⁷⁴

Ebû Hattâb Katâde b. Diâma b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117): Sâfiye bnt. Şeybe ve Ebû Saîd el-Hudrî, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Serces başta olmak üzere birçok kişiden hadis almaktadır. Ondan ise Eyyub es-Sehtiyânî, Süleyman et-Teymî, Cerîr b. Hazm, Şu'be, Yezîd b. İbrâhîm, Ebân b. Yezîd ve daha birçok kişi rivayetlerde bulunmaktadırlar. et-Tayâlisî, Katâde'nin bizzat duyduğu hadisleri حدثا diyerek rivayet ettiğini; başkasından duyduğunu ise قال فلان diyerek naklettiğini söylemektedir. Hadis münekidleri onu sika, me'mûn ve hüccet olarak kabul etmektedirler.⁷⁵

Ebû Muhammed Saîd b. el-Müseyyeb (el-Müseyyib) b. Hazn el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 94/713): Birçok sahabeden hadis rivayet eden Said'ten ise Ömer b. Abdülazîz, Atâ el-Horasânî, Amr b. Şuayb, Amr b. Dînâr, Amr b. Mürre, Katâde, Muhammed el-Bâkır, ez-Zührî, İbnü'l-Münkedir, Meymûn b. Mihrân ve Yahyâ b. Saîd el-Ensârî gibi muhaddisler nakilde bulunmuştur. Ali b. Medînî onun, “sünnette bu mesele böyledir” demesinden sonra başka bir delil aramaya gerek bulunmadığını söyler. Sika, sebt, hüccet gibi ifadelerle anılan Saîd'in rivayet ettiği hadisler Kütüb-i Sitte başta olmak üzere bütün hadis kitaplarında yer almıştır.⁷⁶

⁷³ İbn Hibban, *es-Sikat*, 9/ 190; el-Mizzî, *et-Tehzibü'l-Kemal*, 27/ 481; İbn Hacer, *et-Tehzibü't-Tehzib*, 10/ 108.

⁷⁴ Takyuddin Ahmed b. Ali el-Makrizî, *el-Muhtesar el-Kamil fi'd-Duafa*, thk. Eymen b. Arif ed-Dimeşki (Kahire: Mektebetü's-sünne, 1415/1994), 1/ 768; Ebu Ahmed Abdillâh İbn Adıyy, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, Thk., Yahya Muhtar Gazzavî, (Beyrut:Daru'l-Fiker, 1998), 7/ 58; Seyfuddin Ahmed b. Abdullah el-Hazreci, *Hulasatü't-Tehzib et-Tehzibü'l-Kemal*, thk. Ebu Fettah Ebu Güdde (Beirut: Darü'l-Beşair, 1416), 1/ 406.

⁷⁵ el-Mizzî, *Tehzib'ül-Kemâl*, 23/ 499; İbn Hacer, *Tehzib'üt-Tehzib*, 8/ 315.

⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakat*, 5/ 119-143; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/ 510-511; Zehebî, *Siyer*, 4/ 217-246; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 4/ 84-88; ayrc. Bknz. M. Yaşar Kandemir, “Said b. Museyyeb” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayımları, 2008),35/ 563-564.

2.3.3. et-Tirmizi'nin (ö.279/892) es-Sünen'indeki İsnad Tariki:

2.3.3.1. Ebu Bekr b. Nafi' > Mes'ud b. Vasıl > Nuhas b. Kahm > Katade > Said b. Museyyeb > Ebu Hüreyre > Resulullah (s.a.v):⁷⁷

2.4. Hadislerin İsnad Analiz Değerlendirmesi

Birinci grupta incelenen rivayetlerin bütün tarikleri dikkate alındığında hadisin ilk üç tabaka itibari ile “Hz. Aişe > Esved > İbrahim” tarikiyle ahad olarak nakledildiği görülmüştür. İbrahim'den sonra ise hadis Mansur ve A'meş tarikleriyle nakledilmiş, sonrasında ise hadisin varyantları artmıştır. Birinci grupta yer alan rivayetlerin çoğu müttasil iken bazı kaynaklarda hadis isnadı İbrahim'den Hz. Peygamber'e isnad edilmektedir. Bu cihetle isnadında kopukluk olan tarik, diğer tariklerle karşılaştırıldığında isnatta düşen râvilerin Esved ve Hz. Aişe'nin olduğunu anlaşılmaktadır. Zira İbrahim, Esved ve Hz. Aişe'yi atlayarak hadisi doğrudan “حدثت” lafzı ile nakletmektedir. Dolayısıyla müennes bir siga nın kullanılmasından hareketle düşen kişini Hz. Aişe olduğunu söylemek mümkündür. Netice itibari ile isnadında kopukluk olan tarikin dışında birinci grup rivayetlerin senedinde yer alan râvilerin tümü sika, sebt, seduk ve daha birçok övgü dolu niteliklerle sahip oldukları görülmüştür. Bu nedenle müttasil şekilde nakledilen rivayet için sahih hükmünü vermek mümkün olsa da ilk üç tabakada her tabakada râvi sayısı biri geçmediği için hadis sahih garip kategorisinde değerlendirilebilir.

İkinci grup rivayetler incelendiğinde İbn Ebi Şeybe'nin el-Müsanef'i ve Ebu Davud'un es-Sünen'inde birer rivayet yer alırken Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde ise iki rivayet yer almaktadır. İbn Ebi Şeybe'nin rivayeti dışındaki isnad tarikleri ilk üç tabakada birer kişi olarak nakledilmektedir. Bu isnad zinciri “Hurr b. Sabbah > Hüneyde b. Halid > Hüneyde b. Halid eşinden > Hz. Peygamber'in bazı eşleri'iden” müteşekkildir. hurr b. Sabah'tan sonra hadislerin tarikleri çoğalmaktadır. İkinci grup rivayetlerin isnada ilişkin incelememizde ise tespit edebildiğimiz kadarıyla râvilerin tümü sika, sebt saduk vb. ta'dil lafızlarıyla nitelendirilmiştir. Buna karşın, isnatta ismi mübhem iki râvi bulunduğu görülmüştür. Bunlar Hüneyde b. Halid'in eşi ile Hz. Peygamber'in bazı eşleri ifadeleridir. Ancak bu isnadlarda bulunan ve ismi meçhul iki ravi mevcuttur. Bu râviler Hüneyde b. Halid'in eşi ve Hz. Peygamber'in eşleri olarak geçmektedir. Rical değerlendirmeleri neticesinde Hüneyde'nin eşinin sahabe olduğu tespit edilmiştir. Hz. Peygamber'in eşlerinin tümün ise sahabe olduklarına dair şüphe bulunmamaktadır. Dolayısıyla belirtildiği gibi ikinci grup rivayetlerin isnadında bulunan meçhullük izale olmaktadır. Zira mübhem olan iki kişinin de sahabe olduğu kesinleşmiştir. Sahabe ise adil olduğu konusunda ittifak hâkimdir. Bu açıdan sahih olarak addedilebilmesine karşın ilk tabakalarda râvi sayısı biiri geçmediği için birinci grup rivayetler de olduğu gibi burada da hadis için sahih garip hükmü vermek mümkündür. Aynı rivayet grubunda yer alan İbn Ebi Şeybe'nin varyantı ise “Muaz b. Muaz > İbn Avn'dan” nakledilmektedir. İbn Avn, hadisi doğrudan Hz. Peygamber'e isnad etmektedir. Bu cihetle İbn Avn, araştırma konusu edildiğinde kendisinin h. 151'de vafat ettiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla en son vefat eden sahabenin h. 110'da vefat ettiği dikkate alındığında kendisinin tâbiî olduğu anlaşılmaktadır. Tâbiînin ise sahabeyi atlayarak hadisi

⁷⁷ Bu şahıslarla ilgili bilgiler önceden verilmiştir.

doğrudan Hz. Peygamber'e isnad etmesi hadisi zayıf kılmaktadır. Zira böyle bir kusur rivayeti mürsel kategorisine dâhil etmektedir.

Üçüncü grup rivayetlerin isnadı incelendiğinde ise hadisin farklı üç kaynaktan yer aldığını ve farklı varyantlarda olduğu görülmektedir. Bu rivayetlerin ravi tariki “ Ebu Hüreyre > Said b. Museyyeb > Katade” olarak nakledilmektedir. Bu tariklerin et-Tirmizi ve İbn Mace varyantlarında senedin ilk üç tabakasından ravi sayısı biri geçmemektedir. İlk üç tabaka sonrasında ise hadisin tarikleri çoğalmaktadır. Râvileri cerh edilmemesine rağmen ilk üç tabakada râvi sayısı biri geçmediği için hadisin sahih garip olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın isnadında Nuhas b. Kahm ve Mes'ud b. Vasıl'ın bulunduğu tarikler için aynı şeyi söylemek doğru olmaz. Zira hem Nuhâs hem de Mes'ud b. Vasıl hadis münekkitleri tarafından cerh edilmişlerdir. Abdurrezak b. Hemmam'ın tarikinde ise sened zincirinin Hasan Basrî'de son bulunduğu görülmektedir. Hasan ise tâbiînlerdendir. Dolayısıyla tâbiînlerden olan Hasan'ın hadisi sözünü olarak nakletmesi rivayetin mektu olarak değerlendirmesine neden olmuştur.

3. Hadisin Muhteva Tahlili

3.1. Farklı Rivayetler Bağlamında Hadisin Anlaşılması

İncelemekte olduğumuz hadîslerin ortak konusu, Zilhicce ayı iken üç farklı grup şeklinde incelenen rivayetlerde birinci grupta zilhicce ayında Hz. Peygamber'in hiç oruç tutmadığı, ikinci grupta ise zilhicce ayında tutulan orucun fazileti ve üçüncü grup rivayetlerde ise Hz. Peygamber'in Zilhicce ayında oruç tuttuğu ile ilgili rivayetler değerlendirildi. Söz konusu hadîslerle aynı muhtevaya sahip; ancak birbirinden farklı telkinlerde bulunan bütün hadisleri bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesi, hadîslerin daha sağlıklı ve doğru bir şekilde anlaşılması açısından son derece önemlidir. Bu amaçla hadîs kaynaklarında yaptığımız araştırmalar neticesinde hadislerin zahiri itibarı ile birbiriyle çelişkili görünse de incelenen hiçbir kaynaktan taaruza değinilmemesi dikkate değerdir. Zira bazı rivayetler Hz. Peygamber'in zilhicce ayında hiç oruç tutmadığı ile ilgili iken diğer rivayetler zilhicce ayında tutulan orucun fazileti ve Hz. Peygamber'in de zilhicce ayında oruç tuttuğu ile ilgili olmuştur.⁷⁸

3.2. Hadislerin Şerhlerde Yorumlanması

Çalışmamızın konusu olan hadislerin başta geçtiği kaynakların şerhleri olmak üzere yorumuna yer verilen bütün şerh kitaplarından üzerinde durulan noktaları şöyle sıralamak mümkün:

3.2.1. “عشر” Kelimesinin Anlaşılması

Hadislerin hemen hemen hepsinde ve belki farklı hadislerde zilhiccenin ilk on günü kastedilerek “عشر” kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Başta hadisin yer aldığı kaynakların üzerine yazılan şerh eserlerinde olmak üzere birçok şerh eserlerinde buna değinilerek zilhiccenin onuncu günü bayram olduğunu hatırlatılır ve bayram günleri oruç tutmanın haram olduğu

⁷⁸ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim Ebu Âla Mûbarekfurî, *Tühfetü'l-Ahvazi bi Şerhi Camii't-Tirmizî* (Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, tarihsiz), 3/385; Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *el-Minhac fi Şerhi Müslim İbn Heccac* (Ezher: b.y.y, 1348/1929), 8/ / 108.

beyanında bulunmaktadır. Bu nedenle ”عشر” kelimesinden kasıt zilhiccenin ilk dokuz günü olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla ”عشر” tabiri zilhiccenin ilk dokuz gününü tanımlamak için çokça kullanılan bir terim olduğu bildirilmiştir.⁷⁹

3.2.2. ”ما رأيت” Kelimesinin Anlaşılması

Araştırılan bu hadislerde yer alan ”ما رأيت” ”görmedim” tabiri, hadis şerh kaynaklarında elde edilen verilerden hareketle birbirine muhalif gözüken ”Hz. Peygamber’i zilhiccenin ilk on gününde oruç tuttuğunu hiç görmedim” hadisi ile ”Hz. Peygamber’in Zilhiccenin ilk dokuz gününde oruç tuttuğu” hadisleri başta olmak üzere birçok hadisle zahiren muhalif görünmektedir. Ancak burada değinilecek ilk mesele ”görmedim” kelimesinin ifade ettiği anlam olacaktır. Çünkü ”görmedim” ifadesi o işin yapılmadığı anlamını taşımadığı söylenmektedir. Bilakis Hz. Peygamber orucu tutmuş ancak rivayet eden kişi tarafından bu işlem görünmemiş olabilir denilmektedir.⁸⁰ Bunun da çok doğal ve mantıklı olduğunun kanaatindeyiz.

3.2.3. Orucu, Ümmete Farz Olma Korkusu ile Terk Etmek

İncelenen hadislerin şerh eserlerinde değinilen başka bir konu ise Hz. Peygamber’in zilhicce ayında oruç tutması ve bu ayda tutulan oruca ehemmiyet vermesi nedeniyle ümmete farz kılınması endişesi olmuştur. Zira Hz. Peygamber’in âlemlere rahmet olarak gönderildiği dikkate alındığında ümmete farz olma korkusu ile zilhicce ayında oruç tutmadığı veya gizlice oruç tuttuğu değerlendirilmesi yapılmıştır.⁸¹

3.2.4. Sefer veya Hastalık Nedeniyle Tutulmaması

”Hz. Peygamber’in Zilhiccenin ilk on gününde hiç oruç tutmadı” hadisi şarihler tarafından Hz. Peygamber’in seferde veya hasta olabileceğinden dolayı oruç tutmadı olarak anlaşılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber’in seferde veya hasta iken nafile oruç tuttuğu ile ilgili hadislerin bulunmaması ve göçsüz, zayıf sahabelerin nafile oruç tutmaları veya çokça namaz kılmalarını men ettiği bilgilerden hareketle de Hz. Peygamber’in böyle bir durumda oruç tutmadığı gayet doğal olarak karşılanabilir.⁸²

3.2.5. Kasm Hakkı ile Anlaşılması

İncelenen ”Hz. Peygamber Zilhicce ayının ilk on gününde hiç oruç tuttuğunu görmedim” hadisinin bütün varyantları Hz. Aişe tariki ile nakledilmektedir. Hz. Peygamber’in on iki evlilik yaptığı kaynaklarda sabittir. Dolayısıyla kasm hakkı denilen çok eşlilikte her gün birinin yanında kalma hakkı sebebiyle zilhiccenin ilk on günü boyunca Hz. Aişe’nin yanında bulunması neredeyse imkânsızdır. Çünkü Zilhiccenin ilk dokuz gününü Hz. Aişe’nin yanında geçirmiş

⁷⁹ Mübarekfurî, *Tühfetü’l-Ahvazi*, , 3/ 385; Ebu Tayyib Şemsülhak Azimabadi, *Avnu’l-Mabud Şerhu Süneni Ebu Davud* (Beyrut: Darü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1415), 7/ 75.

⁸⁰ Veliyiddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hatib et-Tebrizi, *Mişkatü’l-Mesabih* (yer ve tarihsiz), 7/ 108; Mübarekfurî, *Tühfetü’l-Ahvazi*, 3/ 385; Azimabadi, *Avnu’l-mabud*, 7/ 75.

⁸¹ Nevevî, *el-Minhac*, 8/ 108; Mübarekfurî, *Tühfetü’l-Ahvazi*, 3/ 385; Azimabadi, *Avnu’l-Mabud*, 7/ 75.

⁸² Nevevî, *el-Minhac*, 8/ 108; Mübarekfurî, *Tühfetü’l-Ahvazi*, 3/ 385; Azimabadi, *Avnu’l-Mabud*, 7/ 75; et-Tebrizi, *Mişkatü’l-Mesabih*, 7/ 108.

olması Hz. Peygamber'in adalet vasfıyla bağdaşmamaktadır.⁸³ Bu nedenle Hz. Aişe, bu ifadeleri Hz. Peygamber'in kendi yanında geçirdiği günler için Zilhicce ayının ilk dokuz gününde hiç oruç tuttuğunu görmediğini ifade ettiği söylenebilir. Sonuç Hz. Peygamber kasm sırasına uygun olarak her gün bir eşinin yanında kalmıştır. Hz. Aişe, sırası olduğunu gün veya günlerde Hz. Peygamber'in oruçlu olmadığını bildirmiştir. Hadisin bu şekilde anlaşılmasına rivayette yer alan ifadeler arasında Hz. Peygamber'in peşpeşe dokuz gün boyunca oruç tutmadığına dair bilgilerin olmaması da bu anlayışı desteklemektedir. Aynı şekilde bu yaklaşım zilhicce ayı orucuna ilişkin rivayetlerin arasında zahiren görünen taaruzu da ortadan kaldırmaktadır.

3.3. Rivayetlerin Metin İnşası

Üç grup şeklinde incelenen konumuz rivayetlerin birinci grupta on iki farklı kaynaktan toplam on dokuz rivayet elde edilmiş, ikinci grupta ise üç farklı kaynaktan dört rivayet ve üçüncü grupta ise üç farklı kaynaktan üç rivayete ulaşılmıştır. Bu rivayetlerin tümü büyük oranda muhteva çısından birbirinden farklı oldukları gibi dış görünüşleri itibari ile de birbirine muarız oldukları söylenebilir. Buna karşın daha önce de belirtildiği gibi bahsi geçen konuya dair nakledilen rivayetlerin hiçbirinin diğerine taaruz ettiği ilişkin hiçbir hadis İslâm âliminden beyanet tespit edilememiştir.

Ulaşılan toplam yirmi altı farklı rivayetleri, gerek hadisin naklinde mana ile rivayetin tercih edilmiş olmasından gerek bazı rivayetlerin bazı nedenlere bağlı olan tasarruflarda bulunmasından kaynaklanan lafız farklılıklarının veya ibare eksikliklerinin olduğunu da gördük. Bu nedenle elimizdeki bütün rivayetlerin metinlerini kullanarak ortak bir metin inşa etmeye gayret sarf ettik. Sağlıklı bir metin inşası için isnadlarında herhangi bir problemin olmadığı sahih rivayet metinlerinin kullanılmış; sıhhatleri problemliler için üçüncü grup rivayetler arasında bulunan bazı tarifler metin inşasına dâhil edilmemiştir. Ortak bir metne ulaşmaktaki maksadımız, hadisin var olan rivayetlerinde dağınık halde veya lafız farklılıkları bulunan ifadeleri bir araya getirmektir.

Tespit ettiğimiz rivayetlerden yararlanarak çıkardığımız sonuçlar ışığında ulaşabileceğimiz muhtemel ortak metin şu şekilde olacaktır: *"Hz. Peygamber peşpeşe olmamak kaydıyla zilhicce ayının ilk dokuz gününde, aşure gününde, her aydan üç ve pazartesi ile Perşembe günleri olmak kaydıyla oruç tutardı."*

3.4. Hadislerin Metin Tahlili Değerlendirmesi

Zilhicce ayı orucuna dair araştırma konusu yapılan hadislerin metinleri ne kendi aralarında ne de diğer rivayetlerle çelişmediği görülmüştür. Ayrıca hadislerde yer alan عشر sözcüğü ile Zilhiccenin ilk on günü değil, ilk dokuz günü kastedildiği zira zilhiccenin onuncu gününün Kurban Bayramının ilk gününe denk geldiği bu nedenle de o günde oruç tutmanın haram olduğu bildirilmiştir. Aynı şekilde hadislerde yer alan ما رایت ifadesinin üzerinde de durulmuştur. Zira bahsi geçen ifade, bir şeyin yapılmadığından ziyade kendisinin yapıldığını görmediğini bildirmektedir. Özellikle Hz. Peygamber'in zilhicce ayında oruç tutmadığına ilişkin rivayetler

⁸³ Nevevî, *el-Minhac*, 8/ 108; Mübarekfurî, *Tühfetü'l-Ahvazi*, 3/ 385; Azimabadi, *Avnu'l-Mabud*, 7/ 75; et-Tebrizi, *Mişkatü'l-Mesabih*, 7/ 108.

izaha kovuşturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle zikredilenlerin dışında Hz. Peygamber'in oruç tutmadığını yolculuk, hastalık, ümmete farz olma endişesi ve kasm hakkıyla çözüme kavuşturulmaya çaba sarf edilmiştir. Rivayetler arasında görünen ihtilaflar izale edildikten sonra zilhicce ayı orucuna ilişkin ortak bir metin inşa etme ihtiyacı hissedilmiştir. Bu bağlamda sahih olan rivayetler dikkate alınarak: “Hz. Peygamber peş peşe olmamak kaydıyla zilhicce ayının ilk dokuz gününde, aşure gününde, her aydan üç gün ve pazartesi ile perşembe günleri olmak kaydıyla oruç tutardı” şeklinde bir metin inşa edilmiştir.

SONUÇ

Çalışmamızın konusu olan rivayetin birinci kısmı olan kaynak incelenmesi neticesinde birinci grup rivayetlerde hadisimizin en eski hadis kaynaklarından olan Abdurrezak b. Hemmam'ın *el-Müsannef'inde*; ikinci grup rivayetlerde ise en eski kaynak olarak Ibn Ebi Şeybe'nin Müsannef'inde yer almaktadır. Üçüncü grup rivayetlerde ise tekrar mektu bir rivayet olarak Abdurrezak b. Hemmam'ın *el-Müsannef'inde*; merfu rivayetler olarak da İbn Mace'nin *es-Sünen'inde* yer aldığı görülmektedir. Toplanan bu kaynaklardaki grup bazında hadisin farklı varyantları arasında lafız farklılıkları görülmektedir. Ancak bu lafız değişikliği hadisin muhtevasında herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermemiştir. Bu tür farklılıkların nedenine indiğimizde ve hatta tarihen daha gerilere gittiğimizde Hz. Peygamber ve sehabe döneminde yazının gelişmemiş olması ve okuryazar kimselerin azlığından dolayı ve hatta Hz. Peygamber'in hadislerin Kur'an ile karıştırılmasından çekindiği için bazılarının kendisinden Kur'an dışında hiçbir şey yazmamalarını istemesi, hadislerin sözlü olarak rivayete yönelmesine neden olmuştur. Hafızalarda korunan ve sonrakilere aktarılan hadisler de zaman zaman yaşlılık, unutma ve benzeri durumlar arız olması hasebiyle Hz. peygamberden duyulan hadislerin birebir lafızları korunamamış ve mana ile rivayete yönelinmiştir. Mana ile rivayet ise hadisin muhteva ve gayesi değiştirilmediği müddetçe bir beis görülmemiştir. Zira başta sahabeler olmak üzere muhaddislerin cumhuru mana ile rivayete cevaz vererek bu şekilde nakledilen hadislerle amel etmişler.

Birinci gurpta ele alınan rivayetler arasında isnadında kopukluk olan bazı rivayetlerin bulunmasına karşın hadislerin çoğunun râvileri adil ve zabıt, senedi müttasil olduğu görülmüştür. Muhteva bakımından da ele alındığında zahiren Hz. Peygamber'in zilhicce ayının ilk dokuz gününde oruç tuttuğuna ve o günlerde oruç tutmaya teşvik ettiğine dair rivayetlerle çeliştiği görülmekle beraber hadisin içerdiği farklı hususlar dikkate alınarak ihtilafların olmadığı sonucuna varılmıştır.

İkinci grup rivayetlerde de hadislerin isnadını oluşturan râvilerin sika ve sebt oldukları görülmekle beraber ilk üç tabakada râvi sayısı biri geçmemektedir. Bu nedenle de rivayetin garip olmakla beraber sahih olduğunu söylenebilir. Ayrıca bahsi geçen rivayetlerin isnadında bulunan bazı mübhem râvilerin aslında sahabe oldukları tespit edilmiştir. Sahabenin de adaleti sabittir. Dolayısıyla isnatta yer alan mübhem râvilerin hadisin sıhhatine hâlel getirmediğini söylemek mümkündür. Üçüncü grup rivayetlerin de ilk üç tabakada râvi sayısı biri geçmemektedir. Bu cihetle garip olan hadisin isnatlarında bulunan Nuhas b. Kahm ve Mes'ud b. Vasıl'ın cerh edildikleri bu nedenle de bu tür tarikler özelinde rivayetin garip ve zayıf olduğu söylenebilir. Buna karşın aynı rivayetin sika ve sebt olan râvilerinin oluşturduğu senetlerden hareketle de garip ve sahih oldukları sonucuna varılabilir.

Zihicce ayının ilk dokuz günü tutulan oruca dair hadislerin metinleri zahiren birbirine muarız görünseler de bu taaruz farklı metotlarla çözüme kavuşturulmuştur. Hatta bu tür hadislerin birbiriyle çelişmedikleri de muhaddislece savunulmuştur. Dolayısıyla inkita veya râvileri cerh edilmiş senetlerle nakledilmiş rivayetlerin dışında râvileri adil ve zabıt olan ve isnadı Hz. Peygamber'e kadar müttasil bir şekilde nakledilen hadislerin garip olmakla birlikte sahih olduklarını söylemek mümkündür. Ayrıca sahih olmaları cihetiyle bu hadisler, İslâm ümmetini ameline de mazhar olmuştur.

KAYNAKÇA

Azimabadi, Ebu Tayyib Şemsülhak. *Avnu'l-Mabud Şerhu Süneni Ebu Davud*. Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.

Bâcî, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef. *et-Ta'dil ve't-Tecrîh limen Harrece anhu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh*, Thk. Ahmed Lebzar Fas: 1991.

Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011.

Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin. *Şu'abü'l-İmân*, thk. Muhammed Said ez-Zağlül. Beyrut: Darü'l-kutubi'l-İlmiyye, 1410.

Buhârî, Muhammed b.İsmail. *el-Cami'us-Sahihu'l-Mühtesar*, tkh. Mustafa Dibbağ. Beyrut: Tevkü'n-necat, 1987.

..... *et-Târîhu'l-Kebîr*. Beyrut: Dar'ül-Fiker, tarihsiz.

Ebû Dâvud, Suleyman b. Eş'as es-Sicistanî. *Sünen*. Riyad: Beyt'ül Efkar'üd- Devliyye, 1420/1999.

Enîs, Ferîha. *Esmâ'ü'l-Eşhür Ve'l-'Aded Ve'l-Eyyâm Ve Tefsîru Me'ânihâ*. Trablus: 1988.

El-Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd. *el-Eyyâm ve'l-Leyâlî ve's-Şühûr*, nşr. İbrâhim el-Ebyârî. Kahire 1400/1980.

İbn Âdiyy, Ebu Ahmed Abdillâh. *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*, Thk., Yahya Muhtar Gazzavî. Beyrut: Daru'l-Fiker, 1998.

İbn Ca'd, Ebu'l-Hasan Ali b. Ca'd b. Ubeyd el-Cevheri. *el-Müsned*, tkh. Abdulmehdi b. Abdulkadir b. Abdulhadi. Kuveyt: mektebetü'l-Felah, 1405/1985.

İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî. *Fazlü 'Aşri Zi'l-Hicce*, nşr. Meş'al b. Bânî el-Cibrîn el-Matîrî. Beyrut: 2011.

İbn Ebî Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman. *Cerh ve't-Ta'dil*. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1952.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzibu't-Tehzib*. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1993.

..... *Takrîbu't-Tehzib*, Thk., Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1986.

İbn Hanbel, Ahmed. *Müsned*, thk. Şuâyb Arnavutî. Beyrut: el-Müessesetü'r-Risale, 1995/1416.

İbn Hemmam, Ebu Bekr Abdurrahman b. Hemmam es-Sen'ani. *el-Musannef*, thk. Habibü'r-Rahman ek-A'zami. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1403.

İbn Huzeyme, Ebu Bekir, Muhammed b. İshak b. Huzeyme en-Nisaburî. *es-Sahih*. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1970.

İbn Nâsirüddin ed-Dimaşki. *Fazlü 'Aşri Zi'l-Hicce Ve Yevmi 'Arefe*, nşr. Râşid b. Âmir el-Gufeylî. Riyad 1422/2002.

İbn Hibban, Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Hibban Ebu Hatim et-Temimi. *es-Sahih*, trt. İbn Balaban, thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1414/1993.

.....*es-Sikât*, Thk., es-Seyyid Şerefuddin Ahmed. Beyrut: Daru'l-Fiker, 1975.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed el-Kazvini. *Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. Beyrut: Daru'l-İhya'ül-Kutub'il-Arabiyeti, tarihsiz.

İbn Sa'd, Ebu Abdillan Muhammed. *Tabakâtu'l-Kübrâ*. İstanbul: Siyer yayınları, 2014.

İbn Ebî Şeybe, Ebubekir Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*, thk. Muhammed Âvvame. Cidde: Daru'l-Kible, 2006/1428.

İbn Rahuye, İshak b. İbrahim b. Mahled el-Hanzelî el-Mervezi. *el-Müsned*, thk. Abdulğafur Abdulhak. Medine: Mektebetü'l-İman, 1412/1991.

İclî, Ahmed b. Abdillan b. Salih Ebu'l-Hasan. *Ma'rifet'üs-sikat*, thk. Abdulâlîm Abdulâzim el-Büstavi. Medine, 1405/1985.

Kaya, Hüsametdin. "*Kulun Kıyamet Günü Hesaba Çekileceği İlk Ameli Namazdır*" *Hadisinin İsnad ve Metin Açısından Değerlendirmesi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Makrizi, Takyuddin Ahmed b. Ali. *el-Muhtesar el-Kamil fi'd-Duafa*, thk. Eymen b. Arif ed-Dimeşki. Kahire: Mektebetü's-sünne, 1415/1994.

Mizzî, Yûsuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebu'l-Haccâc. *Tehzîbu'l-Kemâl*, Thk., Beşşâr Avvâd Ma'ruf. , Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1980.

Mûbarekfurî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim Ebu Âla. *Tühfetü'l-Ahvazi bi Şerhi Camii't-Tirmizî*. Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, tarihsiz.

Müslim, İbn Haccâc. *Sahihu'l-Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki. Beyrut: Daru't-Turasu'l-Arabiyye, tsz.

Nesaî, Ahmed b. Şuayb Ebu Abdirrahman. *es-Sünenu'l-Kubrâ*, Thk., Abdulğaffâr Süleyman el-Bendârî – Seyyid Kesrevî Hasan. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991.

..... *ed-Du'afa ve'l-Metrukîn*. Beyrut: Müessesetü'l-Kutubi's-Sekafiyye, 1405/1985.

Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref. *Tehzîbu'l-Esma ve'l-Lugât*, Beyrut: 1996.

..... *el-Minhac fi Şerhi Müslim İbn Heccac*. Ezher: 1348/1929.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Neylü'l-Etvar Münteka'l-Ahyar*. İdaretü't-Tabaati'n-Muniriyye, yer ve tarihsiz,

..... *Fethu'l-Kadî*. şamile, yer ve tarihsiz.

Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Fazlü 'Aşri Zi'l-Hicce*, nşr. Ammâr b. Saîd el-Cezâirî. Amman: 1429/2008.

Tebrîzî, Şeyh Veliyuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hatib el-Âmiri. *Mişkati'-Mesabih*. Beyrut: 1979.

Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed b. İsa. *Sünen*. İstanbul., Çağrı yay. 1992.

Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiretu'l-Huffâz*. Beyrut: 1998.

..... *el-Muğni fi'd-Du'afa*. Thk., Nureddin Itr, Katar: ihya turasü'l-islamiyye, 2001.

..... *Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, Thk., Ali b. Muhammed Ma'ûd Adil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye1995.

..... *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 1413.

..... *el-Kaşif fi'l- Ma'rife Men Lehu Rivâyetun fi'l-Kutubi's-Sitte*, Cidde: Darü'l-kible, 1992.

